

УДК 811.161.2'38

DOI 10.31654/2520-6966-2018-10f-91-192-202

Н. І. Бойко

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Лексико-фразеологічна об'єктивація іронічних семантичних планів в ідіолекті Михайла Стельмаха

У статті схарактеризовано лексичні та фразеологічні одиниці, які слугують засобами об'єктивації іронічних значенневих планів в ідіолекті Михайла Стельмаха. Виявлено, що декодування випадків іронічного вживання в художньому мовленні автора забезпечують іронічні контексти, які моделюють лексико-семантичні групи загальноновживаної та розмовно маркованої лексики, узуальних та трансформованих автором фразеологічних одиниць. Іронічне слововживання та фразеовживання виявлено в контекстах, що об'єктивують емоційні стани й емоційні реакції персонажів або відтворюють психологізм складних ситуацій. Репрезентантами згадуваних феноменів слугують оцінні змістові домінанти: бажання викликати захоплення співрозмовника позитивними рисами характеру, людськими якостями, яких насправді немає; оприлюднення негативних рис персонажів крізь призму семантичних планів позитивнооцінних лексем чи фразем; прагнення акцентувати увагу на дотриманні моральних принципів, засудження відхилень від усталених національних стереотипів.

Ключові слова: об'єктивація, лексичні одиниці, фразеологічні одиниці, іронічні семантичні плани, ідіолект, Михайло Стельмах.

Дослідження проблеми комічного загалом і його складників зокрема (гумору, іронії та сатири) належать до актуальних у царині різних галузей філологічних наук. Мовні засоби вербалізації іронії в структурі ідіостилю (ідіолекту) окремого автора (як і окремого художнього твору певного письменника) привертали увагу багатьох українських і зарубіжних лінгвістів. Вивченню комічного присвятили свої праці Б. Пришва, О. Тараненко, Н. Гуїванюк, С. Іваненко, О. Титаренко, М. Бахтін, А. Щербина, А. Попович, О. Калита, Ю. Пацаранюк, О. Шонь та інші вчені.

Вивчення комічного та його складників здійснювалося в лінгвоукраїністиці в кількох аспектах. Лінгвістичний аналіз мовних засобів вербалізації комічного проводився на матеріалі художніх текстів

різних періодів – від пам'яток давньоукраїнської літератури до мовотворчості сучасних письменників. Об'єктом лінгвістичних досліджень проблеми комічного стали ідіолекти І. Котляревського (П. Плющ, Т. Беценко), Т. Шевченка (Н. Ярмоленко), Г. Квітки-Основ'яненка (О. Скорик), І. Нечуя-Левицького (О. Долгушева), Остапа Вишні (Б. Пришва), Є. Дударя (Н. Гуйванюк), Є. Гуцала та О. Черногуза (А. Попович), О. Ільченка (С. Помирча), О. Черногуза (М. Коломієць), мовотворчість письменників "Покутської Трійці" (Н. Гуйванюк), тексти української малої прози (О. Калита), поетичні тексти українських письменників (твори другої половини ХХ століття) (О. Шумейко), українські прозові тексти кінця ХХ століття – початку ХХІ століття (О. Кузьмич) та інших письменників. Дослідження здійснені на матеріалі різних мовних рівнів: фонетичного, словотвірного, лексичного (оказіоналізми, іншомовна лексика, терміни, антропоніми тощо), фразеологічного, морфологічного та синтаксичного.

Паралельно відбувалося осмислення засобів і способів образної вербалізації комічного (гумористичного, сатиричного, іронічного) як окремого стилістичного феномена художнього тексту. З'ясовано роль перифразів, гри слів, каламбурів, повтору, цитації та інших стилістичних фігур, що стали об'єктиваторами комічного. Проте окремі питання залишаються дослідженими фрагментарно й вимагають як практичного аналізу, так і теоретичного осмислення процесів моделювання іронічних семантичних планів. Це стосується, зокрема, питань лінгвальної та екстралінгвальної диференціації поняття "іронія" та суміжних понять, визначення складу, характеру й діапазону мовних засобів вербалізації іронічних семантичних планів у текстах художньої літератури, а також особливості репрезентації складників комічного в індивідуально-авторських тропеїчних системах.

Мовознавці кваліфікують іронію насамперед як троп, різновид антифразису, "де з метою прихованого глузування або для легкого, добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальними (в широкому розумінні) значенням, *конотацією* або *модальністю* вживається з прямо протилежними характеристиками" [12, с. 239]. Сутність іронії важливо розкривати у зв'язках із уживанням слова чи висловлення з протилежним значенням із метою насмішки, глузування. Іронія – це "насмішка, якій навмисне надана форма позитивної оцінки або похвали. Іронія – важливий стилістичний засіб гумору або сатири" [1, с. 99].

Дещо інший погляд на зв'язки іронії з гумором і сатирою, порівняно з попередніми характеристиками, висловила Н. В. Гуйванюк, зазначаючи, що іронії відведена проміжна позиція між гумором і

сатирию. Іронія, як і сатира, на відміну від гумору, також експлікує заперечення, непогодження, проте вербалізація іронічних значеннєвих планів менш прямолінійна, більш гнучка, витончена, ніж сатиричних, які у відкритій, різкуватій формі експлікують суб'єктивно-оцінну модальність. Іронія зазвичай об'єктивує досить широку гаму прихованих зовні почуттєво-емоційних станів мовців, вона більш інтелектуальна, аналітична за своїм характером [2, с. 538].

Пильна лінгвістична увага до способів і засобів об'єктивації іронічних значеннєвих планів виявила неоднакове потрактування цього складника комічного в літературознавчому та мовознавчому аспектах: "У літературознавчому трактуванні іронія – це вид комічного, що передбачає кпин чи скепсис, перевагу чи поблажливість, зумисне приховані, але визначальні для загальної тональності висловленого в тексті. Іронія у мовознавчому тлумаченні – це лукаве чи насмішкувате інакомовлення, імпліцитно передане відповідною мовною одиницею, коли вираз набуває протилежного до буквального в образному контексті значення" [3, с. 4–5]. Отже, для мовознавчого потрактування іронії пріоритетні позиції належать виявленню емотивно-аксіологічних семантичних зрушень у значеннєвій структурі лексеми, словосполучення, тексту. Схованість іронії в лексико-семантичних глибинах мовних одиниць передбачає можливість декодування їхніх значеннєвих планів реципієнтом (читачем). Чинниками, що забезпечують розуміння наявних глибинних іронічних компонентів у семантиці мовної одиниці слугують: 1) достатній загальний і ментально спрямований кругозір, спроектований на тезаурус адресата; 2) різнобічний підхід до розуміння мовленого, урахування ситуації, вузького та широкого витлумачення семантики мовних одиниць, ролі контексту; 3) достатній рівень розвитку інтуїції, знання стилістичних норм і виявлення наявних відхилень від них; 4) неупередженість висновків, тлумачення мовленого загалом, уміння зрозуміти співрозмовника, поділяти його погляди на проблему; 5) наявність достатньо розвиненого чуття критичного, почуття гумору загалом.

Широкий простір художніх прозових текстів Михайла Стельмаха з низкою домінантних тем, системою виражально-зображальних засобів дозволяє з'ясувати особливості лінгвістичної природи іронії в ідіолекті митця, виявити диференційні ознаки моделювання індівідуально-авторського іронічного погляду на фрагменти довкілля, визначити функції іронії в художньому тексті, розкрити зв'язок іронії з контекстом, з'ясувати роль окремих мовних одиниць у її творенні шляхом характеристики емотивно-оцінних лексико-фразеологічних змістових домінант. Остання позиція зазначеного вище видається досить актуальною у межах одного ідіолекту.

Художній світогляд Михайла Стельмаха виразно антропоцентричний, спрямований на розкриття проблем кризь призму ідіостильових орієнтирів, аксіологічних параметрів, заґрунтованих на усвідомленні й експлікації креативних, концептуальних сутностей. Людина в мовних картинах простору і часу, її характер, думки, почуття, вчинки, взаємини з іншими людьми, зв'язки з навколишнім середовищем формують та актуалізують різноспрямовані іронічні плани.

У художньому мовленні Михайла Стельмаха іронічні контексти моделюють здебільшого лексико-семантичні групи загальноживаної та розмовно маркованої лексики, узуальних та трансформованих автором фразеологічних одиниць, забезпечуючи різнопланові характеристики персонажів. Іронічне слововживання та фразеовживання виявлено в контекстах, де наявні емотивно-оцінні змістові доміанти:

1) бажання викликати захоплення співрозмовника позитивними рисами характеру, людськими якостями, яких насправді немає (... *я мальовану свічку поставив би! – І не пожаліли б воску? – Для тебе і мотузка не пожалів би! – Господи, яка **щедра** людина, – отак по свічечці та по мотузочку і все господарство може роздати, – глузуючи, вивертає скраденість Плачинди* [11, т. 1, с. 46]). У контексті семантика лексеми *щедрість* із узуальної потенційно позитивно-оцінної (як позитивна внутрішня риса, "якість" персонажа) трансформована автором у негативну, оскільки ширший контекст декодує негативне значення лексеми, розуміння "щедрості" як сильного бажання вчинити зло щодо іншого персонажа. Інтенсифікаторами іронічних значенневих планів згадуваної лексеми постають іменникові демінутивні форми *свічечці*, *мотузочку* та безпосередній засіб експлікування іронії – дієприслівник *глузуючи*;

2) оприлюднення негативних рис, якостей персонажів кризь призму семантичних планів позитивнооцінних лексем: – *Дайте мені, як **постраждалому**, тільки панську землю. – Це ти **постраждає**? – обурився Бондар, але в цей час у коридорі зітхнула Марійка; На фото я побачив Кульбабенка, незвичайної, своєрідної вроди жінку і четверо Кульбабенят... Мимоволі я посміхнувся до них, а Григоренко покосився на мене і похмуро тицьнув пальцем на жінку: – Чом не **кряля**? Так і пре з неї голуба кров. Окульбачила якась вулична чи бісова попадянка нашого Кульбабенка* [11, т. 4, с. 72]). Позитивнооцінна семантика лексем зневиразнена й нейтралізована негативно мотивованими чинниками, об'єктивованими в контексті. Зміну "+" на "-" узуально позитивної семантики лексеми *постраждає* (актуалізована сема 'співчуття' до людини, що "заянала страждання,

неприємностей, матеріальних збитків, фізичної травми тощо" [9, т. 7, с. 379]) забезпечує відтворена ситуація: обурення персонажа вчинком, який за інших обставин мав би викликати співчуття. Іронічного значення розмовна лексема *краща* (узуально – "те саме, що *краща*") [9, т. 4, с. 322] набуває в контексті, що містить інтенсифікатори іронічних значеннєвих планів, спрямовані на забезпечення протилежного, негативного оцінювання (*Так і пре з неї голуба кров*). Словникова фразеологічна одиниця *тече голуба кров у жилах* (узуальне значення – "хто-небудь має аристократичне, родовите походження" [10, с. 315] зазнала індивідуально-авторських модифікацій: 1) наявна лексична заміна (субституція) компонента фразеологізму, належна до різновидів структурно-семантичних трансформацій, що полягає в цілеспрямованій заміні одного чи кількох компонентів семантично й функціонально спорідненими, близькими елементами. Нейтральний предикат *тече* замінено на фамільярний експресив *пре* (з *неї*) (4. // перен. Дуже сильно, виразно виявляється [9, т. 6, с. 334]; 2) виявлено усічення складників (фразеологічний еліпсис), тобто звуження меж фразеологізму, вилучення його компонента (*у жилах*). Засобами експлікування іронії також слугують: антропонім із виразною експресивною внутрішньою формою (*Кульбабенко*), похідні відпрізвищеві okazіональні номінації (*Кульбабенята*, *окульбачила*), атрибути (*незвичайної*, *свосрідної*, *вулична*, *бісова*), вербалізатори емоційних реакцій персонажів (*посміхнувся*, *покосився*, *похмуро*);

3) вияви невдоволення відсутністю бажаних позитивних якостей через призму трансформації семантики узуально позитивно-оцінних лексичних одиниць. Контексти маніфестують зразки іронічного слововживання з використанням лексем на позначення працьовитості та допомоги у важливих справах: 1. – *Так проморгали лісокрадів? Добру маю охорону! – сердита прозелень панських очей висвердлює рештки гідності з мармизи Пігловського* [11, т. 1, с. 110]; 2. *Від клуні почувся насмішуватий голос діда Олександра: – Може, вам, робітники, ще треба одного помагача? – з несподіванки Максим пригнувся і хотів погнати коні* [11, т. 4, с. 231]; 3. *Оце але! Теж помічників знайшов! – недовірливо промовив Левко* [11, т. 1, с. 86]; 4. – *Дитя таке казало, що вам ще треба доплачувати, щоб хтось узяв цього рисака. – Оце дочекався помочи! – батько так зиркнув, що мені в очах закружляв весь ярмарок* [11, т. 4, с. 659]; 5. *В Киселя сталевими замочками замкнулися очі, тіпнулися уста: Доброго маю помічника під боком* [11, т. 4, с. 396]. Засобами об'єктивації іронічних значеннєвих планів лексем у наве-

дених контекстах, спрямованих на маніфестацію протилежного, негативного, слугують лексичні й фразеологічні інтенсифікатори: (1) – *проморгали* (3. перен., розм. Упустити кого-, що-небудь, не помітити чогось [9, т. 8, с. 237], *прозелень панських очей висвердлює рештки гідності* (трансформація узуальної фраземи *свердлити очима* [10, с. 630]; (2) – *насмішкуватий голос*; (3) – *недовірливо промовив*; (4) – *так зиркнув*; (5) – *сталевими замочками замкнулися очі, тіпнулися вуста* (трансформація узуальних фразем *рот на замок* [10, с. 618]; *зірватися з уст, вуста зімкнулися, на вустах* [10, с. 140];

4) прагнення акцентувати на дотриманні моральних принципів, засудження відхилень від усталених ментальних стереотипів: 1. – *Клав я руки свої на чепіги, а накладати на людську душу не буду. То й будьте здорові. Обличчя Сафрона побіліло від хвилювання і прихованої злості на Фесюка: знали ж кого покликати в чесну кумпанію. Тепер не обберешся лиха з ним* [11, т. 2, с. 110]; 2. – *І що ти скажеш про такого правдолюбця? – кум, посміюючись у бороду, поглянув на Максима* [11, т. 4, с. 233]; 3. *Похитуючи головою, вона спідлоба дивиться на дукача. – То ти втямила, що саму правду тобі кажу? – З такою правдою можна домовитися, що свиня приводить на рік аж двадцяттеро поросят, то й вам треба за карбованець двадцяттеро віддати, – сердито випростовується жінка* [11, т. 4, с. 316]; 4. *Чорнокнижний якнайщиріше в думках лає непроханих гостей і вітає їх якнайщирішою солодкою, аж липкою, посмішкою. – Сідайте, сідайте, любі друзі* [11, т. 1, с. 460]. Засобами об'єктивації протилежних емотивно-оцінних значеннєвих планів, маніфестантами іронічної семантики слугують контекстуальні лексичні й фразеологічні інтенсифікатори: (1) – вербалізатори емоційної реакції персонажа (*обличчя побіліло від хвилювання і прихованої злості*), оказіональний фразеологізм із сакральним компонентом *душа*, узуальна фразема *не обберешся лиха* [10, с. 443]; (2) – вияви емоційної реакції персонажа (*посміюючись у бороду*); (3) – опис квазіреальних фактів, алогізм ситуації; вияви емоційної реакції персонажа (*сердито випростовується*); (4) – відтворення ситуації псевдозадоволення від неочікуваного візиту гостей, "озвучення" думок персонажа, актуалізація тактильних сем для створення візуального образу неприємної, "липкої" особи;

5) об'єктивація протилежних емоційних станів персонажів: *Здорова, чорнобрива! Либонь додому чешеш? – допитувався Левко. – Ні, в гості проти ночі зібралася – саме пора підійшла, неприязно відповідає дівчина. – Ти ніби сердишся чогось? – дивується парубок. – Ні, радію, що знов тебе побачила* [11, т. 1, с. 243]. Експлі-

кацію відсутності радості, підвищення серйозності тону висловлення забезпечують емотивно-оцінні експресиви *неприємно відповідає, сердися чогось*.

Декодування випадків іронічного вживання мовних одиниць, їхньої семантичної двоплановості в ідіолекті Михайла Стельмаха найчастіше забезпечують лексичні і фразеологічні одиниці, що об'єктивують емоційні стани й емоційні реакції персонажів або відтворюють психологізм ситуацій. Репрезентантами згадуваних феноменів слугують: 1) найменування виявів радості, задоволення (рідше), виявів нервового збудження (частіше): *сміятися, реготати, насмішка, глузування, посміх, сміх* і всі похідні: *Роман насмішкувато і гидливо зміряє їжакувате обличчя Корнюші: Не всім таке щастя випадає* [11, т. 1, с. 523]; *От і вчений муж зволили до нас прийти! – я вислуховую насмішку і мовчу* [11, т. 4, с. 528]; *Не мав часу думати над цим важливим питанням, – насмішкувато кидає Марко* [11, т. 4, с. 331]; *Оце налічив! Тепер тебе можна записати і в дукачі! – аж витанцьовував од сміху дядько Себастьян* [11, т. 4, с. 449]; 2) побудова на основі номенів *сміятися, реготати, насмішка, глузування, посміх, сміх* і їхніх похідних та інших лексем тропеїчних структур: *Сміх зіскакує з очей Бабенка: – Глядіть, щоб і ваша вельми розумна голова не задурилась* [11, т. 4, с. 514]; 3) пом'якшення негативного оцінювання, посилення виявів симпатії до об'єкта іронізування: *Ти ж іще пущьвірінок у мене. – Діду, та який же він молодий: вашому Тимофію вже повних тридцять п'ять років* [11, т. 1, с. 28], *пущьвірінок* – діал. 2. *Маленька дитина* [9, т. 8, с. 410]; *Ах ти, шибайголова! – розреготався дядько Микола. – А я, старий, і вуха розвісив* [11, т. 4, с. 523]; – *Забилась, малеча? ... Юрко повеселів: – А язика ж не прикусила? – Здається, ні, – не подумавши, відповіла. – То це, чуєш, саме головне для вашого брата, – розсміявся парубок* [11, т. 1, с. 82]; 4) посилення негативного оцінювання шляхом уведення до іронічного висловлення експресивів різних лексикограматичних класів: *Це я, Антоне Івановичу, – почув знайомий голос. "Поцілуйко", – пізнав і знову тихцем чортihnувся Безбородько. Притарабаниться ж таке щастя до двору* [11, т. 4, с. 187]; 5) спрямування на забезпечення протилежного, негативного оцінювання лексем із демінутивно-меліоративними формантами: *Левко огризнувся: – а ви, бідненький, не знаєте, що Орина вже кілька років женихами гарбузує* [11, т. 1, с. 542]; *Ну, як у селі? – А ти, бідненький, наче й не знаєш? – примружився Григорій* [11, т. 4, с. 431]; *Ще дочекається мій рідний братик, що і йому, наче конокраду, печінки відіб'ють* [11, т. 1, с. 501]; *Гарний у тебе землячок,*

*тільки бог йому смерті не дає, – нарешті заговорив Северин [11, т. 1, с. 225]; Так ви, громадянине Поцілуко, всю війну збираєтесь дотрухати в цьому закапелку? Не затяжки для вас харчі вдовині і шевське заробляння? Ну, скажіть щось **красненько**, як ви на трибуні, бувало, витюрлюнькували [11, т. 4, с. 180]; Петро підійшов до воза і, навіть не привітавшись, сказав: – Скидайте, **робітнички**, сіно. Досить отак промишляти [11, т. 1, с. 44].*

Іронічні семантичні плани виявляють контексти, змодельовані як приховані заперечення позитивної оцінності. Вони містять повтори лексем у поєднанні з фраземами-інтенсифікаторами, що слугують засобом вираження найбільшої міри вияву чого-небудь: – *Годі, годі. Бачу, що **добрий**, такий уже **добрий**, що далі вже нікуди [11, т. 5, с. 68].*

Іноколи для декодування іронічних семантичних планів необхідні фонові знання, які допомагають розпізнати й осмислити семантику лексеми безпосередньо в контексті. Розглянемо контекст: *Несподівано біля них прогудів джміль і впав на конюшину, що росла біля вітряка. – Бач, який **роботящий!** [11, т. 6, с. 178].* Зрозуміти іронічний зміст узуально позитивнооцінної лексеми *роботящий* (йдеться про джмеля) допомагають фонові знання, оскільки ця комаха роду бджолиних з товстим мохнатим тільцем є корисною лише як запильник ([9, т. 2, с. 263], а *роботящими* (справжніми трудівницями)) у свідомості етносу постають бджоли.

Власну іронічну парадигму в ідіолекті Михайла Стельмаха сформували стійкі словесні комплекси. Вона представлена здебільшого стійкими компаративними моделями (псевдопорівняннями), які виникли дуже давно і відображають фрагменти українського довкілля, насамперед традиції сільського побуту, стосунки між членами сім'ї, звичаї, обряди, вірування людей тощо. Фразеологічна іронічність у творах письменника також глибоко антропоцентрична, зосереджена на висміюванні людських вад, слабкості духу, відхилень від загальнообов'язкових канонів, людських чеснот, порушень норм поведінки тощо, наприклад: *Ну й язик у тебе. Гляди, Іванові скажу! – **Боюсь я його, як торішнього снігу** [11, т. 2, с. 24] – "зовсім не боюся"; **Богові так потрібна твоя молитва, як возу п'яте колесо** – "зовсім не потрібна"; **Потрібна мені ваша Окунівна, мов зайцеві бубон** [11, т. 1, с. 542] – "зовсім не потрібна"; **Потрібне твоє спасибі і перепросини, як собаці здрастуй** [11, т. 1, с. 114] – "непотрібне". Контексти детермінують усталені об'єкти порівняння, що заґрунтовані на етнічно маркованих еталонах.*

В окремих випадках простежено усічення компонентного складу стійких компаративних структур, а експлікацію протилежного значення

прикметника (актуалізацію семи 'непотрібен') забезпечує й визначає контекст: **Потрібний ти мені! – спалахнувши, відрізала Зося і круто повернулася** [11, т. 1, с. 83]. Пряме значення прикметника нейтралізує інтонація (сміслові й емотивно-оцінні, експресивне оформлення) та відтворення емоційного стану персонажа, його поведінки (*спалахнувши, відрізала і круто повернулася*).

Адекватне розуміння іронічного оцінювання письменником фрагментів довілля вимагає від читача точних знань про автора і епоху, час написання тексту, його жанрові та тематичні особливості. У текстах, де оповідь іде від першої особи, домінуючим засобом експлікації іронічних семантичних планів є позиція автора, авторське мовлення, його погляди на фрагменти довілля, а в текстах, написаних від імені персонажа, значущими є засоби і способи вербалізації художніх деталей, авторські коментарі до них.

Іронічність семантичних планів лексичних та фразеологічних одиниць об'єктивована крізь призму рис українського національного характеру як автора, так і персонажів його творів. Національний іронічний мовний тип в ідіолекті Михайла Стельмаха не є засобом розваги читача, а слугує посередником між ним (читачем) і автором у випадках, коли необхідно маніфестувати глибинну сутність протиріччя, сюжетного конфлікту, що не лежить на поверхні. Письменник тонко відчуває емоційно-оцінний потенціал лексичних і фразеологічних одиниць, моделюючи іронічні смисли шляхом трансформації семантичних структур узуально позитивнооцінних лексем і фразем, які під впливом контекстуального оточення набувають оказіонального негативного забарвлення (зрідка навпаки), віддзеркалюють протилежні значеннєві плани, емоційно-аксіологічні характеристики та комізм ситуацій, прихованих у різнорівневих пластах мови його творів.

Література

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
2. Гуйванюк Н. В. Мовні засоби іронії у творах письменників "Покутської Трійці". *Слово. Речення. Текст: Вибрані праці*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2008. С. 538–546.
3. Гуйванюк Н. В., Пацаранюк Ю. М. Способи реалізації іронії у структурі речення: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 168 с.
4. Гуйванюк Н., Пацаранюк Ю. Синтаксичні способи реалізації іронічного значення в українських фольклорних жанрах. *Вісник Львів. ун-ту: Сер.: Філол.* Вип. 34. Ч. І. 2004. С. 24–31.
5. Ирония. Литературная энциклопедия. URL: <http://feb-web.ru/feb/litenc/encyclop/le4/le4-5711.htm>.

6. Калита О. М. До питання про національну форму сміхової культури. *Система і структура східнослов'янських мов*: зб. наук. праць. Київ: Знання України, 2004. С. 323–327.

7. Пацаранюк Ю. Іронія як засіб імпліцитного інформування у процесі мовленнєвої діяльності. *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII міжнародної наукової конференції. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 400–404.

8. Пришва Б. Г. Засоби гумору в творах Остапа Вишні. Лінгвостилістичний аналіз. Київ: Вища школа, 1977. 118 с.

9. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

10. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. Білоноженко М., І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. Київ, Наукова думка, 2003. 1097 с.

11. Стельмах М. Твори: у 7 т. Київ: Дніпро, 1982–1984.

12. Тараненко О. О. Іронія. Українська мова: *Енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2007. С. 239.

References

1. Hanych D.I., Oliinyk I.S. *Slovyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1985. 360 s.

2. Huivaniuk N. V. *Movni zasoby ironii u tvorakh pysmennykiv "Pokutskoi Tritsi"*. Slovo. Rechennia. Tekst: Vybrani pratsi. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2008. S. 538–546.

3. Huivaniuk N. V., Patsaraniuk Yu. M. *Sposoby realizatsii ironii u strukturі rechennia: monohrafiia*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2009. 168 s.

4. Huivaniuk N. V., Patsaraniuk Yu.M. *Syntaksychni sposoby realizatsii ironichnoho znachennia v ukrainskykh folklomykh zhanrakh*. Visnyk Lviv. un-tu: Ser.: Filol. Vyp. 34, Ch. I. 2004. S. 24–31.

5. Yroniia. *Lyteraturnaia entsyklopediia*. – URL: <http://feb-web.ru/feb/литен/encyclp/le4/le4-5711.htm>.

6. Kalyta O. M. *Do pytannia pro natsionalnu formu smikhovoi kultury. Systema i struktura skhidnoslovianskykh mov*: Zb. nauk. prats. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2004. S. 323–327.

7. Patsaraniuk Yu. M. *Ironiia yak zasib implitsytnoho informuvannia u protsesi movlennievoi diialnosti. Semantyka movy i tekstu*: Zb. statei VIII mizhnarodnoi naukovoї konferentsii. Ivano-Frankivsk: Plai, 2003. S. 400–404.

8. Pryshva B. H. *Zasoby humoru v tvorakh Ostapa Vyshni. Linhvostylistychnyi analiz*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1977. 118 s.

9. *Slovyk ukrainskoi movy* : v 11 t. / AN URSSR. Instytut movoznavstva [za red. I. Bilodida (holova) ta in.]. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.

10. *Slovyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy* / Uklad. Bilonozhenko V. M., Hnatiuk I. S., Diatchuk V. V. ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2003. 1097 s.

11. Stelmakh M. *Tvory: U 7 t*. Kyiv: Dnipro, 1982-1984.

12. Taranenko O. O. *Ironiia. Ukrainska mova : Entsyklopediia* / Redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko (spivholovy), M. P. Ziabliuk ta in. [3-ye vyd., zi zminamy i dop.]. Kyiv: «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana, 2007. S. 239.

Н. И. Бойко

доктор филологических наук, профессор кафедры украинского языка Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Лексико-фразеологическая объективация иронических семантических планов в идиолекте Михаила Стельмаха

В статье охарактеризованы лексические и фразеологические единицы, которые являются средствами объективации иронических смысловых планов в идиолекте Михаила Стельмаха. Выявлено, что декодирование примеров иронического употребления в художественной речи автора обеспечивают иронические контексты, которые моделируют лексико-семантические группы общеупотребительной и разговорно маркированной лексики, узуальных и трансформированных автором фразеологических единиц. Ироническое словоупотребление и фразеологическое употребление обнаружено в контекстах, что объективируют эмоциональные состояния и эмоциональные реакции персонажей или воспроизводят психологизм сложных ситуаций. Репрезентантами таких феноменов являются оценочные семантические доминанты: желание вызвать восхищение собеседника положительными чертами характера, человеческими качествами, которых на самом деле нет; отражение отрицательных черт характера персонажа при помощи семантических планов позитивнооценочных лексических или фразеологических единиц; стремление акцентировать внимание на наблюдении нравственных принципов, осуждение отклонений от установившихся национальных стереотипов.

Ключевые слова: объективация, лексические единицы, фразеологические единицы, ироничные семантические планы, идиолект, Михаил Стельмах.

N. I. Boyko

Doctor of Philology, Professor, Head of the Ukrainian Language Department at Nizhyn Mykola Hohol State University

Lexical-phraseological objectification of ironic semantic plans in the idiolect of Michael Stelmakh

The article describes the lexical and phraseological units that serve as means of objectification of the ironic semantic plans in the idiolect of Michael Stelmakh. It has been found that the decoding of cases of ironic use in the author's artistic speech provides ironic contexts that simulate the lexical-semantic groups of commonly used and spoken-word vocabulary, intuitive and transformed by the author phraseological units. Ironic usage and phrasing that objectify emotional states and emotional reactions of characters or reproduce the psychology of difficult situations are identified in contexts. Representatives of the mentioned phenomena are appraised content dominant: the desire to indulge the interlocutor with positive traits of character, human qualities, which in reality are not; promulgation of negative features of characters through the prism of semantic plans of positively evaluative lexemes or phrases; the desire to focus attention on the observance of moral principles, the condemnation of deviations from established national stereotypes.

Key words: objectification, lexical units, phraseological units, ironic semantic plans, idiolect, Mikhail Stelmakh.